

DOĞULU BİR RESSAMIN, OSMAN HAMDİ BEY'İN GÖZÜYLE DOĞU

OSMA, Kıvanç
TÜRKİYE/TURCIYA

ÖZET

Batı'nın, Doğu dünyasının yaşam biçimine, inançlarına, geleneklerine ve kültürüne ilgi duyması ile Oryantalizm ortaya çıkmıştır. Çok yönlü kişiliğiyle XIX. yüzyıl Türk kültür yaşamına damgasını vurmuş olan Osman Hamdi Bey, ressam yönüyle incelendiğinde oryantalist olduğu görülür. Osman Hamdi Bey'in Oryantalizme yönelmesinde Hocası Jean-Léon Gérôme'un etkisi olduğu düşünülmektedir. Osman Hamdi Bey yapıtlarında Osmanlı yaşantısına, Türk insanına ve Türk sanatına yer vermiştir. Resimlerinde büyük boy figürlü kompozisyonları tercih etmiştir. Bu kompozisyonlarda cami, türbe gibi Osmanlı mimarisinin şaheserlerini de bütün ayrıntılarıyla ele alarak ön plana çıkartmıştır.

Avrupalı Oryantalistlerin resimlerinde Doğu, masalsi, gerçekte var olmayan bir diyar gibi ele alınmıştır. Osman Hamdi Bey'in resimlerindeki Doğu dünyası ise gerçek bir dünyadır. Resimlerindeki konuları, titiz, ayrıntılı bir işçiliğe, gözleme ve belgeye dayalı bir yaklaşımla ele almıştır. Bunları, gerçekçi bir resim diliyle ortaya koyarak doğu yaşamını, kültürünü ve etnografyasını resimleriyle belgelemeye çalışmıştır. Bu, onu Avrupalı Oryantalistlerden ayıran en önemli noktadır. Osman Hamdi Bey, Doğu'yu resimlerine konu olarak seçen tek doğulu ressamdır.

Anahtar Kelimeler: Osman Hamdi Bey, XIX. yüzyıl Türk resmi, Oryantalizm.

ABSTRACT

Orient in the Eyes of an Orientalist Osman Hamdi Bey

Orientalism has appeared with the interest of the West to the Eastern life style, believes, traditions and the culture. It can be understood that Osman Hamdi Bey who made his mark on the XIXth century Turkish cultural world with his multi dimensional character is an Orientalist when he is examined in terms of his artistic figure. It is thought that his Professor Jean-Léon Gérôme is effective on his orientalist approach. Osman Hamdi Bey gave a place to the Ottoman life, Turkish people and Turkish art in his Works. He preferred big figured compositions in his paintings. He put the masterpieces of the Ottoman architecture such as the

mosques or mausoleums in the foreground in his paintings by painting them with all their details.

The East was dealt with as a fantastic, imaginary place in the European orientalist's paintings. However, The Eastern world is a real place in Osman Hamdi Bey's paintings. He painted the topics elaborately, after detailed observations and using the documents. He tried to document Eastern life, Eastern culture and ethnography with his paintings by introducing them with a realistic painting language. This is the most important point that differs him from the European Orientalists. Osman Hamdi Bey is the only Oriental artist who preferred the East as a topic in his pictures.

Key Words: Osman Hamdi Bey, XIXth century Turkish painting, Orientalizm.

Batı'nın, Doğu dünyasının yaşam biçimine, inançlarına, geleneklerine ve kültürüne ilgi duyması ile Oryantalizm ortaya çıkmıştır. Resimde Oryantalizm, XVIII. yüzyılda başlamıştır. Doğu üzerine bilimsel araştırmaların yapılması, Batı'nın sömürgeciliği, Doğu'ya yapılacak gezi koşullarının elverişli bir hal alması, arkeolojik kazılar, dünya sergileriyle İslam kültürünün ve bu kültüre ait objelerin Batı'ya tanıtılması Doğu merakının yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, XIX. yüzyılda Germain-Fabius Brest, Rudolph Ernst, Gustave Boulanger, Jean-Léon Gérôme, Philippe Bello, Giovanni Brindesi gibi çok sayıda Avrupalı ressamın Oryantalizm içinde yer aldığı görülür. Oryantalist resimler başlangıçta, hayali olarak yapıyordu. Bu resimler gerçek Doğu'yu yansıtmaktan çok bir batılının zihnindeki, çoğu zaman kurgusal imgelerin bir araya geldiği eserlerdi. XIX. yüzyıl ortalarında ise Doğu'ya yapılan gezilerin ve Realizmin, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinde, yaygın olarak benimsenen üslup olmasının etkisiyle daha gerçekçi resimler yapılmaya başlandı. XVIII. yüzyılda başlayıp XIX. yüzyılda yaygınlaşan ve artan sanatçı katılımıyla süren bu resim akımı için yüzyıllara göre genel tanımlamalar yapılabilirse de oryantalist ressamlar için üslup birliğinden söz edilemez. Onları Oryantalist kılan tek nokta resimlerdeki konu ortaklığıdır (Germaner-İnankur, 1989: 7, 23).

Çok yönlü kişiliğiyle XIX. yüzyıl Türk kültür yaşamına damgasını vurmuş olan Osman Hamdi Bey, ressam yönüyle incelendiğinde oryantalist olduğu görülür. Henüz Maarif-i Adliye Mektebi öğrencisiyken karakalem resimler çizmesi, resme ilgisinin bu yıllarda başladığını ortaya koymaktadır. 1860 yılında, babası İbrahim Edhem Bey tarafından, hukuk eğitimi alması için Paris'e gönderilmiştir. Bir süre, hukuk eğitimi ile birlikte özel atölyelerde güzel sanatlar derslerine de devam etmiştir. Ardından hukuk eğitimi bırakarak Paris Güzel Sanatlar Okulu'nda resim dersleri almaya başlamıştır. Osman Hamdi Bey, Paris'te bulunduğu dokuz yıl

boyunca dönemin tanınmış ressamı Jean-Léon Gérôme ve Gustave Boulanger'ın öğrencisi olmuştur¹ (Cezar, 1995: 207, 209). Hocası Jean-Léon Gérôme Oryantalist resmin önde gelen temsilcilerindendir.² Paris Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nun yeniden yapılandırılmasından sonra Jean-Léon Gérôme, kurulan üç atölyeden birinin başına getirilmiştir. Bundan önce, Jean-Léon Gérôme'un, resim dersleri verdiği özel atölyesi vardır. Olasılıkla, bu atölyenin öğrencileri, Jean-Léon Gérôme'un, Güzel Sanatlar Okulu'ndaki atölyesine seçilmişlerdir. Osman Hamdi Bey de bu öğrencilerden biri olmalıydı (Cezar, 1995: 349). Osman Hamdi Bey'in Paris'te bulunduğu yıllarda Şeker Ahmet Paşa ve Süleyman Seyyid de Paris'e gelerek sanat eğitimi görmeye başlamışlardır. Şeker Ahmet Paşa, Gérôme ve Boulanger'ın, Süleyman Seyyid ise Cabanel'in atölyesine devam etmiştir. Bu üç Türk genci, XIX. yüzyılda, Türk resminin oluşum sürecinde önemli rol oynayacak ressamlar olacaklardır (Cezar, 1995: 210).

Osman Hamdi'nin resim eğitiminin ilk yıllarından itibaren akademik anlayışta gerçekçi bir üslubu benimsemesinde ve oryantalist resme yönelmesinde Hocası Jean-Léon Gérôme'un etkisi olduğu düşünülmektedir. Gérôme'un benimsediği sanat eğitimi anlayışı; doğa gözlemine dayanan bir eğitim sürecinin sonunda öğrencilerine, nesnel bir bakış açısı kazandırmaktır. Osman Hamdi Bey'in erken dönemlerinden başlayarak doğayı temel alan, akademik gerçekçi anlayışta resimler yapmaya başlaması bu atölyede aldığı eğitimi kendine yakın bulması dolayısıyladır. Osman Hamdi Bey'in bu eğilimini, 1867 Paris Uluslararası sergisinde yer alan “Çingenelerin Molası”, “Pusuda Zeybek” ve “Zeybeğin Ölümü” adlı eserleri ortaya koymaktadır (Germaner, 1992: 107-108).

Osman Hamdi Bey sanat yaşamı boyunca figürlü kompozisyonlar, portre ve peyzaj türünde resimler yapmıştır. Bu yapıt türlerini farklı üsluplarda boyamıştır. Yapıtlarında Osmanlı yaşantısına, Türk insanına ve Türk sanatına yer vermiştir. Adolphe Thalasso, 1910 yılında yayımladığı **Art Ottomane Les Peintres de Turquie (Türkiye'de Doğulu Ressamlar)** adlı yapıtında, Osman Hamdi Bey'in eserlerini yorumlarken giysiler, aksesuarlar ve mekânların yalnızca Müslüman değil, Türk olduğunu ifade etmiştir (Eldem, 2004: 40). Sanatçı, büyük boy figürlü kompozisyonlarında cami, türbe gibi Osmanlı mimarisinin şaheserlerini bütün ayrıntılarıyla ele alarak ön plana çıkartmıştır (Cezar, 1995: 35). “Kahve

¹ Eldem (2004: 48, 54) son yıllarda yapılan çalışmalarla, Osman Hamdi Bey'in, Gérôme'un öğrencisi olmadığını kanıtlandığını, Boulanger'ın öğrencisi olduğunu ifade ediyor.

² Jean-Léon Gérôme'un eserleri arasında Doğu'yu konu alan çok sayıda resim bulunmaktadır. 1854 yılında İstanbul'a, 1856 yılında Mısır'a seyahat etmiştir. 1874'te Boulanger ile Cezayir'e gitmiş 1879 yılında tekrar İstanbul'a gelmiştir. Mısır ve İstanbul özellikle ilgilendiği kentler olmuştur. Doğu'nun ışığı, çok renkliliği, Batı'dan farklı iş kolları ve yaşamı sanatçının resimlerine yansımıştır. Gérôme resim piyasasında ünlü ve aranan bir ressamdır. Onun ününün artmasındaki ve ününün Fransa dışına taşmasındaki asıl neden 1864 yılında ünlü tablo taciri Goupil'in kızıyla evlenmiş olmasıdır (Germaner-İnankur, 1989: 119).

Ocağı”, “**Kur’an** Okuyan Kız”, “Haremde”, “Ab-ı Hayat Çeşmesi”, “Cami Kapısı Önünde Konuşan Hocalar”, “Şehzade Türbesinde Derviş” adlı Oryantalist yapıtlarında gerek ele aldığı mekânlar ve etnografik objeler, gerekse figürlerin giysileri ayrıntıcı bir işçilik ve akademik gerçekçi bir üslupla resmedilmiştir. Osman Hamdi Bey, resimlerinde yer alan figürler için hazırladığı mizansenlerin fotoğraflarını çekirmiştir. Osmanlı kültürüne ve Türk sanatına ait kandil, rahle, şamdan, silah gibi objeler için de fotoğraftan yararlanmıştır. Bu görüntüleri, kareleme yöntemiyle büyüterek tuvale aktarmıştır. Seçtiği obje, figür ve mimari elemanları kompozisyonlarında ustalıklı bir araya getirmiştir. Osman Hamdi Bey’in, yukarıda adı geçen yapıtlarını daha yakından inceleyelim.

“Kahve Ocağı”, (1879). Resimde, camın önünde sedirde oturmuş çubuk içmekte olan bir erkek figürü ve erkek figürünün önünde, ona kahve servisi yapan bir kadın figürü, geleneksel Türk evinin çini ocaklı odasında tasvir edilmiştir (**Resim 1, bkz.:** s. 2639). Sedirin yan kısmı, halılar, çiniler ve mekânın ayrıntıları tüm gerçekliğiyle, naturalist üslupta boyanmıştır. Mekânı, figürleri ve konusuyla tam anlamıyla Oryantalist bir çalışmadır.

“Kuran Okuyan Kız”, (1880). Bu yapıtta mimarının ön planda tutulduğu, kadının konu edildiği bir betimleme ile karşı karşıyayız. Osman Hamdi Bey’in erken tarihli çalışmalarından olan “**Kur’an** Okuyan Kız” adlı tablosunda ön düzlemde üzerinde **Kur’an** bulunan bir rahlenin önünde, şık giysiler içinde okumakta olan bir kadın figürü tasvir edilmiştir (**Resim 2, bkz.:** s. 2640). Arka düzlemde ise çini kaplı duvar ve demir şebekeli, arkasından doğa kesiti görünen pencere yer almaktadır. Figürün giysisi, rahlenin örtüsü, rahle, buhurdanlık ve geometrik desenli demir şebeke Türk-İslam mimarisinin ve Osmanlı yaşam biçiminin belgeleridir (**Resim 3, bkz.:** s. 2640).

“Haremde”, (1880). Osman Hamdi Bey’in Oryantalist bir ressam olup olmadığı, son yirmi yıldır çeşitli yayınlarda tartışılmıştır. Osman Hamdi Bey’in resimleri göz önüne alındığında, ele aldığı konular, kompozisyonlarını oluştururken seçtiği resimsel unsurlar ile Doğu dünyasını belgeleyen oryantalist bir ressam olduğu görülür. Osman Hamdi Bey, Doğu’yu resimlerine konu olarak seçen tek doğulu ressamdır (Germaner, 1992: 111).

Batılı Oryantalistlerin figürlü kompozisyonları arasında harem ve hamam sahneleri sıklıkla işlenmiş konulardır. “Harem” ve “hamam” konulu resimler büyük bir alıcı potansiyeli olan resimlerdi. Batılı ressamlar tarafından harem sahneleri genellikle kadının merkez alındığı erotik resimler olarak boyanmıştır. Gerçekte bu mekânlar asla girilemeyen mekânlardı. Bu yüzden ressamlar, yazılı kaynaklardan yola çıkarak modelden, hayali harem ve hamam sahneleri resimlerlerdi (Germaner-İnankur, 1989: 42). Osman Hamdi Bey’in “Harem”

konulu resmine baktığımız zaman bu resimdeki kadın figürlerinin duruşları, giysileri, ifadeleri ile herhangi bir konulu resimdeki kadın figüründen farklı bir çağrışıma yol açmadığını görüyoruz (**Resim 4, bkz.:** s. 2641).

Bu tabloda mekânın ayrıntıları ve giysilerin sergilenmesiyle konu önemli görülmektedir. Çini kaplı bir duvar önünde biri tabure üstüne oturmuş seyirciye bakan, diğeri ayakta, ikisi ise yerde oturmakta olan giyimli dört kadın figürü betimlenmiştir. Duvarın sol tarafında asılı olan, 19. yüzyıl tasvir sanatı özellikleri taşıyan bir duvar halısı, yerde seramik ibrik ve leğen ile pirinç bir su tası ve tablonun sağ tarafında, duvarda asılı peştamaller dikkati çeken unsurlardır (**Resim 5, bkz.:** s. 2641). Mekân ön plandadır ve figürlere baskındır. Bütün bu unsurlar Türk sanatının ve günlük yaşamının belgelenmesine yöneliktir. Bununla birlikte, Osman Hamdi Bey, daima tek eşli bir yaşam sürmüş bir kişi olarak bu yapıtında Osmanlı kültüründeki harem geleneğini eleştiriyor olabilir.

Eser, konusu ve taşıdığı unsurlar itibarıyla Oryantalist bir çalışmadır.

“Ab-ı Hayat Çeşmesi”, (1904). Bu tabloda kompozisyonun merkezinde, ayakta, kitap okuyan erkek figürü bir Osmanlı yapısının iç mekânında tasvir edilmiştir (**Resim 6, bkz.:** s. 2642). Osman Hamdi Bey, 19. yüzyıl Türk resminde figürü kompozisyonun ana ögesi olarak kullanan ilk Türk ressamıdır. Bu yönüyle de çağdaşlarından ayrılır.

Resimde sol üst köşede yarısı görünen hat levha, yerdeki halı ve maşrapa, figürün dayandığı ayaklı bir sehpa üzerindeki sedef kakmalı dolap, figürün giysileri ve mimarinin ayrıntıları belgeci bir yaklaşımla, gerçekçi bir üslupla resmedilmiştir (**Resim 7-8, bkz.:** s. 2642-2643). Tablodaki figür Osman Hamdi Bey’in kendisidir. Sanatçı resimlerindeki birçok erkek figüründe kendisini model olarak kullanmıştır. Eserleri için hazırladığı mizansenlerin fotoğrafını çektilererek bunları kompozisyonlarında kullandığını daha önce de ifade etmiştik. Osman Hamdi Bey’in bu fotoğrafları çektilirken giydiği ya da modellerine giydirdiği giysiler kendi yaşadığı dönemden önce giyilen Türk giysileriydi ve Arap giysilerinden kimi aksesuarlar taşıyordu (Cezar, 1995: 352). Fotoğrafın yardımcı malzeme olarak kullanılması eserlerde gerçeği yakalamada yardımcı oluyordu. Bu keskin gerçekçilik Osman Hamdi Bey’in Türk kültürünü belgeleme ve ona sahip çıkma isteğini ortaya koyuyordu (Erzen, 1992: 101).

“**Cami Kapısı Önünde Konuşan Hocalar**”, eser tarihsizdir. Osman Hamdi Bey bitmediğini düşündüğü yapıtları imzalamazdı. Bir yapının dış cephesi önünde tartışmakta olan üç erkek figürü resmin konusunu oluşturmaktadır (**Resim 9, bkz.:** s. 2643). Burada görülen yapı Karaman Hatuniye medresesinin kışlık dershanesidir. Resimde görülen kapı kanadı ve tepede asılı kandil ise başka yerlerden gelen ve bugün Türk İslam Eserleri Müzesi’nde bulunan eserlerdir. Osman Hamdi

Bey bütün bu unsurları ayrı ayrı etüd ederek kompozisyonda ustalıkla bir araya getirmiştir (<http://www.sanalmuze.org/retrospektif/contentz.php>).

Tabloda mimari arka fonu oluşturmaktadır. Ön düzlemde, sağda sol elinde kitap, sağ elini karşısındaki figürlere doğru yukarıya kaldırmış sarıklı bir figür, onun karşısında biri profilden verilmiş oturan, diğeri yüzü seyirciye dönük iki figür yer almaktadır. Osman Hamdi Bey'in figürleri teatral pozlarda resmedilmiş, dimdik duran, kendinden emin insanları betimleyen figürlerdir. Erzen (1992: 102), Osmanlı insanının aydın, kendinden emin, onurlu imgesini belleklere yerleştirmek amacıyla, Osman Hamdi Bey'in, figürleri bu şekilde kullandığını ifade etmektedir.

“Şehzade Türbesi'nde Derviş”, (1908) Resimde Türbe'nin iç mekânı belli bir açıdan görülmektedir. Ön düzlemde iki sanduka ve onların gerisinde türbe kapısının önünde sağ eli göğsünde, sol eli yukarıya doğru kalkmış geleneksel giysiler içinde bir erkek figürü betimlenmiştir (**Resim 10, bkz.:** s. 2644). Yapıt, Türk sanatından bir kesit sunan mekânı, zengin giysili anıtsal figürü ile Osman Hamdi Bey'in oryantalist çalışmalarından biridir.

Osman Hamdi Bey'in figürlü kompozisyonlarındaki çevre seçiminin ve figür üslubunun ortak bir kimlik taşıması söz konusudur. Sanatçı bu Oryantalist eserlerinde anıtsal figürleriyle Osmanlı kültürünü temsil eden objeleriyle ve mekânlarıyla Türk kültürünü belgeleme ve ona sahip çıkma isteğindedir. Tablolarda, tüm resimsel unsurlarla yaratılan zenginlik, zarafet ve ihtişam gelişmiş bir uygarlığa işaret etmektedir. Keskin gerçekçilikle verilen, gösterişli mekânlar içindeki kendinden emin, okuyan, tartışan figürler âdeta Osmanlı kimliğinin yaratıcıları olarak tasvir edilmişlerdir.

Osman Hamdi Bey resimlerinde kullandığı tema açısından yaşadığı çağın sanat akımlarından biri olan Oryantalizm içinde değerlendirilmelidir. Sanatçının resimleriyle ortaya koymaya çalıştığı Doğu, Batılı oryantalistlerinkinden farklıdır. Sanat Tarihçi Linda Nochlin, Edward Said'in Oryantalizm görüşüne dayanarak Oryantalist resmin siyasi ve ideolojik amaçları olduğu görüşünü ortaya atmıştır (Aksüğü, 1984: 12). Batılı sanatçılar Doğu ülkelerine gitmeleri için Hükümetlerce teşvik ediliyordu. Örneğin Fransız sanatçılar, askerî, bilimsel ya da diplomatik görevlerle Doğu'ya gönderiliyordu (Germaner-İnankur, 1989: 22).

19. yüzyıl Batı sömürgeciliğinin en yaygın olduğu dönemdir. Sömürgeciliğin yaygınlık kazandığı bu dönemde Batı kendini Doğu'ya karşı iyiden iyiye üstün görüyordu (Cezar, 1995: 367). Buna göre Batılı ressamların tablolarında Doğu'nun ele alınışı nesnel gibi görünse de temelde Oryantalist resimler bir ideolojiye hizmet ediyordu. Batılı oryantalistlerin resimlerinde Doğu tasvir edilirken, harap bir mimarinin ve arkeolojik alanların betimlenmesiyle Doğulu toplumlar kültürüne dahi sahip çıkamayan tembel toplumlar olarak gösteriliyordu (Aksüğü,

1984: 12). Batılı oryantalistlerin verdikleri mesajlar bunlar iken Osman Hamdi Bey'in resimlerinin taşıdığı mesaj yukarıda da değindiğimiz gibi Türk insanını ve kültürünü yüceltmek şeklindedir. Osman Hamdi Bey'in resimlerindeki Doğu dünyası gerçek bir dünyadır. Resimlerindeki konuları titiz, ayrıntıcı bir işçiliğe, gözleme ve belgeye dayalı bir yaklaşımla ele almıştır. Bunları, gerçekçi bir resim diliyle ortaya koyarak Doğu yaşamını, kültürünü ve etnografyasını resimleriyle belgelemeye ve onlara sahip çıkmaya çalışmıştır. Kendinden emin, okuyan, tartışan, içinde bulunduğu çevrenin yaratıcısı figür tiplerleriyle Türk insanını yüceltmıştır. Bu, onu Avrupalı oryantalistlerden ayıran en önemli noktadır. Osman Hamdi Bey, Doğu'yu resimlerine konu olarak seçen tek Doğulu ressamdır.

KAYNAKÇA

Aksüğür, İpek, (1984), “Osman Hamdi’ye Çağın Zihniyeti ve Estetik Değerleri Açısından Eleştirel Bir Bakış”, **Boyut**, (21), 6-14.

Cezar, Mustafa, (1995), **Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi**, İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor Ve Sağlık Vakfı Yayınları.

Duben, İpek Aksüğür, (1984), “Osman Hamdi ve Oryantalizm”, **Tarih ve Toplum**, (41), 27- 34.

Eldem, Edhem, (2004), “Osman Hamdi Bey ve Oryantalizm”, **Dipnot**, (2), 39-67.

Erzen, Jale Necdet, (1992), “Osman Hamdi: Türk Resminde İkonografi Başlangıcı”. **I. Osman Hamdi Bey Kongresi Bildirileri**, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 99-104.

Germaner, Semra, (1992), “19. Yüzyılın ikinci Yarısında Osmanlı Fransız Kültür İlişkileri ve Osman Hamdi Bey”. **I. Osman Hamdi Bey Kongresi Bildirileri**, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları. 105-112.

Germaner, Semra-İnankur, Zeynep, (1989), **Oryantalizm ve Türkiye**, İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları.

<http://www.sanalmuze.org/retrospektif/contentz.php>.

